

Ryszard Michalak

KOŚCIÓŁ CHRZEŚCIJAN WIARY EWANGELICZNEJ W WOJEWÓDZTWIE WROCŁAWSKIM W LATACH 1945-1950

W literaturze poświęconej kościołom i wyznaniom protestanckim występującym na ziemiach polskich niewiele uwagi zwracano na Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej¹. Wytlumaczeniem dla tak niewielkiego zainteresowania może być to, iż Kościół ten pojawił się na ziemiach polskich dopiero w końcu lat dwudziestych XX wieku² i mimo że liczebnie przewyższał takie Kościoły, jak Ewangelicko-Reformowany czy Metodystyczny³, to nie miał ugruntowanej w Polsce tradycji, przez co traktowany był najczęściej jako niegodna uwagi sekta. Inny powód niedużego zainteresowania tym Kościołem może wynikać również z tego, że w 1953 r. przestał on funkcjonować na zasadzie samodzielnego związku wyznaniowego i został przymusowo włączony przez władze państwowe do Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego, w ramach którego pozostawał – z krótką przerwą w roku 1956 – aż do 1988 roku⁴.

¹ Istnieją zaledwie trzy opublikowane opracowania, których autorzy pisząc o innych kościołach, zwrócili większą uwagę także na Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, zob. Z. P a s e k, *Ruch zielonoświątkowy*, Kraków 1992; H. R. T o m a s z e w s k i, *Wyznania typu ewangelicko-baptystycznego wchodzące w skład Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego w latach 1945-1956*, Warszawa 1991; K. K a r s k i, *Symbolika. Zarys wiedzy o kościołach i wspólnotach chrześcijańskich*, Warszawa 1994. Problematyka związana z tym Kościołem występuje też w: R. M i c h a l a k, *Państwo wobec działalności kościołów protestanckich typu ewangelicko-baptystycznego w latach 1947-1950 na przykładzie ziem zachodnich*, „Studia Zachodnie” 1998, t. III.

² Formalnie Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej został powołany w maju 1929 r. na zjeździe w Starej Czolnicy na Wołyniu; zob. Z. P a s e k, *op. cit.*, s. 154.

³ Wg danych kościelnych na 1937 r. Kościół liczył 21 500 wiernych; por. H. R. T o m a s z e w s k i, *op. cit.*, s. 36.

⁴ W 1988 r., kiedy dobiegała kresu działalność Urzędu do Spraw Wyznań, wyznania tworzące Zjednoczony Kościół Ewangeliczny zyskały swobodę i postanowiły usamodzielnic się, w wyniku czego doszło do rozpadu federacji. Większość zborów Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej (poza zborami Okręgu Lubelskiego) połączyła się wówczas ze Związkiem Stanowczych Chrześcijan, tworząc Kościół Zielonoświątkowy – dzisiaj drugi pod względem liczby członków Kościoł protestancki w Polsce (łącznie liczbę wszystkich zielonoświątkowców w naszym kraju ocenia się na około 30 tys., por. K. K a r s k i, *op. cit.*, s. 185).

Pewnym problemem, który się wiąże z Kościołem Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, jest ta sama jego klasyfikacja wśród różnych typów wyznań protestanckich. H. R. Tomaszewski ujmuje go w typie ewangeliczno-baptystycznym⁵, zaś Z. Pasek i K. Karski widzą go raczej jako jedno z wyznań ruchu zielonoświątkowego⁶. Wydaje się, że rację mają wszyscy ci autorzy, gdyż zarówno elementy doktryny ewangeliczno-baptystycznej, jak i zielonoświątkowej skupiają się w tym Kościele, nie będąc jednocześnie w sprzeczności do siebie. Dodatkowo Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej można sklasyfikować wśród kościołów i wyznań fundamentalistycznych, gdzie fundamentalizm jest rozumiany jako „nurt teologiczny w chrześcijaństwie powstały w drugiej połowie XIX w. w USA jako reakcja na nowoczesną krytykę Biblii, traktujący teksty Biblii dosłownie i uważający je za normatywne dla nauki⁷”, czy też jako nurt teologiczny, który „odznacza się daleko idącą zachowawczością, nieufnością wobec liberalnych teologii, niechęcią do ruchu ekumenicznego, do idei postępu i ewolucji”⁸.

W latach 1929-1939 Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej odnotował w swej pracy wiele sukcesów. Dzięki dużej aktywności misyjnej w szybkim tempie rosła liczba członków Kościoła. Byli oni przedstawicielami różnych narodowości – polskiej, ukraińskiej i białoruskiej⁹. We współpracy z amerykańską Misją Wschodnio-Europejską Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej przeprowadził szereg kursów biblijnych, podnosząc poziom swoich misjonarzy. Wydawał też dwa czasopisma w nakładzie 2000 egzemplarzy. Nie zaniechano również pracy charytatywnej – pod opieką Kościoła znajdowały się dwa sierocińce: w Baranowiczach i Kiwercach. Największą aktywność wykazywał Kościół tam, gdzie były największe skupiska jego wyznawców, tj. na terenie województwa wołyńskiego i tarnopolskiego. Wszystko to działo się w czasie, gdy sytuacja prawna Kościoła nie była uregulowana. Jak podkreśla E. Czajko, „jego działalność była jedynie mniej lub bardziej tolerowana”¹⁰.

W czasie II wojny światowej okupacyjne władze niemieckie i radzieckie zabroniły Kościołowi działalności. H. R. Tomaszewski podaje, że „wielu duchownych, jak i poszczególnych członków społeczności wysłano do obozów pracy, także do obozów koncentracyjnych”¹¹, choć trudno ustalić nawet przybliżone dane związane z tymi wydarzeniami. Spośród zborów, które znajdowały się na kresach

⁵ Zob. H. R. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 6-7.

⁶ Zob. Z. Pasek, *op. cit.*, s. 39 n; K. Karski, *op. cit.*, s. 183-186.

⁷ *Encyklopedia popularna PWN*, Warszawa 1991, s. 241.

⁸ Z. Pasek, *op. cit.*, s. 45. O fundamentalizmie protestanckim zob. też: *Fundamentalizm współczesny*, red. A. Pawłowski, Zielona Góra 1994.

⁹ K. Karski, *op. cit.*, s. 185.

¹⁰ E. Czajko, *Zielonoświątkowcy polscy*, b.m. i r.w., mnps w posiadaniu autora.

¹¹ H. R. Tomaszewski, *op. cit.*, s. 36.

wschodnich, funkcjonowały jedynie te na zachodniej Białorusi, zaś zbory na zachodniej Ukrainie przyłączyły się do zborów Kościoła Metodystycznego.

Po wojnie tylko część wiernych wyemigrowała na ziemie zachodnie i północne. Ogromna większość zdecydowała się pozostać na Wschodzie. 25 sierpnia 1945 roku ich zbory zostały zmuszone przez władze ZSRR do wejścia w skład Wszechzwiązkowej Rady Ewangelicznych Chrześcijan Baptystów¹².

Pierwszy w powojennej Polsce Zjazd Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej odbył się jeszcze w 1945 roku w Bytomiu. Wkrótce ukonstytuowało się kierownictwo Kościoła. Na jego czele jako prezes stanął biskup wrocławski Józef Czerski. Ponadto w Zarządzie znaleźli się: prezbiter Teodor Maksymowicz – zastępca prezesa, pastor Franciszek Januszewicz – sekretarz, kaznodzieja Stefan Osadca – skarbnik, a także pastor Bronisław Myszak, prezbiter Jakub Sielużycki i prezbiter Jan Marczak – członkowie zarządu¹³. Centralną siedzibą Kościoła została Łódź. 27 czerwca 1946 roku kierownictwo Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej skierowało do Ministerstwa Administracji Publicznej *Memoriał*, prosząc w nim o prawną legalizację związku. Gdy tylko z Ministerstwa nadeszła odpowiedź potwierdzająca przyjęcie owego *Memoriału*, Zarząd Kościoła rozpoczął informowanie o tym zdarzeniu terytorialnych organów administracji państwowej na terenie całego kraju. 3 września 1947 roku zawiadomienie o rejestracji przez Ministerstwo Administracji Publicznej *Memoriału odnośnie legalizacji Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Rzeczypospolitej Polskiej* wpłynęło do Wydziału Administracyjnego (Oddział Społeczno-Polityczny) Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu. W piśmie tym informowano, że od pewnego czasu Kościół rozwija działalność religijną w Świdnicy, gdzie na czele utworzonego zboru stanął kaznodzieja Stefan Pynda. Jednocześnie, chcąc rozwiać ewentualne wątpliwości Urzędu Wojewódzkiego, przypomniano, że „podstawą przepisów artykułu 111 Konstytucji Marcowej jest zagwarantowanie lojalnym obywatelom prawa wolnego, publicznego i prywatnego kultu religijnego, jak zakładanie i wznawianie Gmin Wyznaniowych”¹⁴.

Do końca 1947 roku Zarząd Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w podobny sposób zawiadamiał Urząd Wojewódzki we Wrocławiu o działalności swoich zborów w Brzegu nad Odrą i we Wrocławiu – Żernikach¹⁵ oraz Starostwo Po-

¹² *Tamże*, s. 32.

¹³ Archiwum Akt Nowych w Warszawie (dalej AAN), zespół Ministerstwo Administracji Publicznej (dalej MAP), sygn. 1079, pismo Prezydium Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Polsce do Ministerstwa Administracji Publicznej, Łódź 27 VI 1946 r.

¹⁴ Archiwum Państwowe we Wrocławiu (dalej APW), zespół Urząd Wojewódzki Wrocławski 1945-1950 (dalej UW), sygn. VI/686 (535), pismo Prezydium Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Polsce do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu, Łódź, 3 IX 1947 r.

¹⁵ *Tamże*, sygn. VI/688 (227, 228), pisma Prezydium Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Polsce do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu, Łódź, 29 VII 1947 r.

wiatowe w Oleśnicy o rozpoczęciu działalności duszpasterskiej we wsiach Rataje i Wyszogród¹⁶.

Ambicją przywódców Kościoła w województwie wrocławskim było szybkie rozwijanie działalności misyjnej, tak by miał on swoje zbory w większości powiatów województwa. Do marca 1948 roku udało się zrealizować ten cel zaledwie w dziesięciu powiatach (na ogólną liczbę trzydziestu trzech). Obok wyżej wymienionych, zbory utworzono w Oławie, Legnicy, Nowej Soli, Lwówku Śl., Trzcińsku i Radomierzu (powiat jeleniogórski). Powstał też drugi zbor we Wrocławiu¹⁷. Wykaz zborów Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej pochodzący z 1956 roku wymienia na terenie województwa wrocławskiego – w kształcie lat 1945-1950 – jeszcze dwa zbory: w Namysłowie i Budzowie (powiat ząbkowicki)¹⁸, nie sposób jednak ustalić, czy zbory te powstały przed 1950 rokiem.

W przeciwieństwie do innych kościołów protestanckich – Kościoła Metodystycznego, Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego czy Kościoła Baptistów – Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, starając się o przyznanie mu budynków sakralnych, nie powoływał się na niemieckich współwyznawców, mimo że działali oni bardzo aktywnie na Dolnym Śląsku przed 1945 rokiem¹⁹. Wystarczyło, że Kościół miał u władz opinię związku, którego „wyznawcy należą przeważnie do narodowości ukraińskiej i wykazują pewne tendencje separatystyczne”²⁰. Odwoływanie się w tych okolicznościach do tradycji niemieckich zielonoświątkowców graniczyłoby z brakiem odpowiedzialności, toteż w podejmowanych staraniach o budynki kościelne argument ten nie był brany pod uwagę. Żadne inne argumenty, jak choćby wspomniane powoływanie się na zapis Konstytucji z 1921 roku, również nie przynosiły w tej sprawie oczekiwanych rezultatów.

Mniejsze od pożądanego przez Kościół tempo rozwoju pracy misyjnej tłumaczyć można przede wszystkim zmianą polityki wyznaniowej państwa w 1948 roku. Zmiana ta była skutkiem rozpoczęcia procesu sowietyzacji życia publicznego w Polsce. Komuniści, umocniwszy swą pozycję, nie musieli już podtrzymywać fasady państwa otwartego na wielopartyjność i wieloświątopoglądowość. Po zdławieniu opozycji legalnej i po rozbiciu podziemia niepodległościowego rozpoczęto walkę z Kościołem rzymsko-katolickim i innymi wyznaniem. Rację ma A. Paczkowski, gdy

¹⁶ *Tamże*, sygn. VI/688 (151), pismo Prezydium Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Polsce do Starostwa Powiatowego w Oleśnicy, Łódź, 11 IV 1947 r.

¹⁷ *Tamże*, sygn. VI/689 (64, 65), pisma Prezydium Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Polsce do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu, Łódź, 11 III 1948 r.

¹⁸ Wykaz zborów Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej z 28 XII 1956 r. w archiwum autora.

¹⁹ Już na początku XX w. zielonoświątkowcy niemieccy rozwinęli działalność w miastach dolnośląskich, jak Wrocław, Brzeg, Głogów, Legnica czy Nowa Sól. W grudniu 1909 r. zorganizowali we Wrocławiu wielką ogólnoniemiecką konferencję (z udziałem 500 delegatów) pod hasłem „Pfungsten und die Offenbarung des Geistes”, zob. Z. P a s e k, *op. cit.*, s. 140-141.

²⁰ ANN, MAP, sygn. 1079, Notatka Dyrektora Departamentu Wyznań MAP Jarosława Demiańczuka, 26 II 1947 r.

stwierdza, iż dla władzy wojna z Kościołem rzymsko-katolickim była „elementem odwiecznej walki klas”²¹. Trzeba jednak dodać, że owa „walka klas” była nierozdzielna z walką polityczną (księża polscy mieli zamiar, zdaniem władz, podporządkować interesy Polski Watykanowi, stojącemu na „usługach imperializmu amerykańskiego”²²), a przede wszystkim ideologiczną. Tajne *Tezy w sprawie polityki wobec kościoła* powstałe w 1953 roku w Sekretariacie Biura Organizacyjnego KC PZPR miały jednoznaczną wymowę, nie pozostawiając żadnych złudzeń co do ostatecznych zamierzeń komunistów wobec wszelkich wyznań i religii. „Ideologia naszej partii, marksizm-leninizm, opiera się – głosił ten dokument – na materialistycznym światopoglądzie, nie daje się pogodzić z żadną wiarą w boga, w życie pozagrobowe, w cuda, w zjawiska nadprzyrodzone [...] Sprawa przewyższenia wierzeń religijnych wśród szerokich mas – to sprawa dziesięcioleci, i może się ona dokonać tylko w walce z uciskiem i przemocą wyzyskiwaczy, ze starym ustrojem, tylko w walce o zbudowanie nowego socjalistycznego społeczeństwa, tylko w toku głębokiej kulturalnej rewolucji”²³.

Postawa, którą władze przyjęły wobec Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, wskazywać może na to, iż przynajmniej w niektórych przypadkach walka polityczna prowadzona była właśnie ze względu na potrzeby „głębokiej kulturalnej rewolucji”, czyli potrzeby walki ideologicznej. Jak podkreśla Z. Pasek, zielonoświątkowcy stale akceptują zasadę głoszącą, że „Państwu i władzy należny jest szacunek i posłuszeństwo. Każda władza pochodzi od Boga i chrześcijanin w zasadzie nie powinien mieszać się do polityki”²⁴. Zachowane dokumenty pozwalają stwierdzić, że zasady tej przestrzegali wyznawcy Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej także w latach 1945-1950. Jedyny głos, który dotyczył kwestii politycznych, był głosem pochwały dla „nowej rzeczywistości”. Przykładem może tu być pismo J. Czernskiego, prezesa Zarządu Kościoła, do Edwarda Osóbki-Morawskiego (jako przewodniczącego CKW PPS). W piśmie tym Czernski prosił o pomoc w sprawie prawnej legalizacji Kościoła i deklarował w imieniu własnym i wiernych Kościoła, którym kierował, że w nadchodzących wyborach do Sejmu poprą oni – w przeciwieństwie do Kościoła rzymskokatolickiego²⁵ – „Blok Demokratyczny”. „Wszystkie nasze poszczególne placówki w całej Polsce nie inny oddadzą głos do urny – brzmiało zapewnienie – jak tylko na liście nr 3. Na liście Bloku Demokra-

²¹ A. Paczkowski, *Pół wieku dziejów Polski 1939-1989*, Warszawa 1996, s. 273.

²² A. Albert (W. Roszkowski), *Najnowsza historia Polski 1918-1980*, Londyn 1991, s. 590.

²³ AAN, Komitet Centralny Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR), sygn. 237/V/155.

²⁴ Z. Pasek, *op. cit.*, s. 108.

²⁵ O stanowisku episkopatu Polski wobec wyborów w 1947 r. zob. P. Kądziela, *Kościół a państwo w Polsce w latach 1945-1965*, Wrocław 1990, s. 27; C. Osękowski, *Spółczesność Polski zachodniej i północnej w latach 1945-1956. Procesy integracji i dezintegracji...*, Zielona Góra 1994, s. 221-222.

tycznego, ponieważ ta sama wolność religijna, z której dziś korzystamy, już nam wskazuje, jak powinniśmy kochać i szanować naszą Ojczyznę, nasz rząd. I przy boku jej zawsze stać do wspólnej obrony kraju i narodu”²⁶. Mimo lojalnej postawy Chrześcijan Wiary Ewangelicznej i pisanych przez nich w tym duchu deklaracji władze postanowiły – w imię ideologicznych założeń – podjąć próbę unicestwienia ich Kościoła. Jego przywódców przedstawiono właśnie jako wrogów politycznych, jako „anglo-amerykańskich szpiegów”. Aresztowania duchownych i najaktywniejszych pracowników świeckich Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej i pokrewnych wyznań ewangeliczno-baptystycznych przeprowadzono w całym kraju 19 września 1950 roku²⁷. Objęły one również liderów zielonoświątkowych w województwie wrocławskim. Akcja ta została poprzedzona starannymi przygotowaniem, rozpoczętymi jeszcze w 1948 roku. Właśnie dokumenty z nią związane są dzisiaj jedynymi źródłami – wobec zniszczenia przez Urząd Bezpieczeństwa archiwów kościelnych w 1950 roku – na podstawie których można przedstawić położenie zborów Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w latach 1945-1950. Nie inaczej jest i w przypadku województwa wrocławskiego. Proces „rozpracowywania” Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w tym województwie rozpoczął się w styczniu 1948 roku. Zainicjowany został przez Departament Administracji Publicznej Ministerstwa Ziem Odzyskanych, a odbyło się to w porozumieniu z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego²⁸. Departament wyekspediował pismo do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu, prosząc o opinię dotyczącą na razie tylko głównych przywódców zielonoświątkowych zamieszkujących województwo, a będących jednocześnie w zarządzie całego Kościoła, tj. biskupa wrocławskiego Józefa Czerskiego, mieszkającego w Brzegu i Stefana Osadcy z Legnicy²⁹. Urząd Wojewódzki skierował sprawę do odpowiednich Starostw Powiatowych, a te do powiatowych Komend Milicji Obywatelskiej. Po niedługim czasie do Urzędu Wojewódzkiego wpłynęły żądane informacje. Opinie starostów nie były zgodne. Starosta brzeski Władysław Wójcicki oceniał Czerskiego pozytywnie, stwierdzając iż „za okres swego pobytu w Brzegu pod względem politycznym, jak też i moralnym cieszy się opinią nienaganną”³⁰; odmiennie wyraził się o Osadcy starosta legnicki

²⁶ AAN, MAP, sygn. 1079, pismo Przewodniczącego Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej biskupa J. Czerskiego do Edwarda Osóbki-Morawskiego, Przewodniczącego CKW PPS, 18 I 1947 r.

²⁷ Zob. H. R. T o m a s z e w s k i, *op. cit.*, s. 116-133.

²⁸ Podobnie w latach późniejszych zajmujący się kościołami i związkami wyznaniowymi Urząd do Spraw Wyznań konsultował i uzgadniał wszystkie posunięcia wobec kościołów ewangeliczno-baptystycznych z Ministerstwem Bezpieczeństwa Publicznego, zob. Centralne Archiwum Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji w Warszawie (CA MSWiA), zespół Ministerstwa Bezpieczeństwa Publicznego (MBP), sygn. 105/26 (164, 169, 170, 171).

²⁹ APW, UW, sygn. VI/689 (8), pismo Ministerstwa Ziem Odzyskanych do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu, Warszawa, 26 I 1948 r.

³⁰ *Tamże*, sygn. VI/689 (13), pisma Starosty Powiatowego Brzeskiego do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu, Brzeg, 24 II 1948 r.

Józef Kwiatkowski. Donosił on, że co prawda „w czasie zamieszkiwania na tutejszym terenie karany nie był”, to jednak podkreślał, że „politycznie jest niepewny” i „nie można ustalić jego zachowania w czasie okupacji”³¹. Jak się w toku dalszego śledztwa okaże, była to jedyna niejednoznaczna opinia o duchownym Kościoła w województwie. Kwiatkowski podjął się ponadto oceny innych wyznawców Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Legnicy, stwierdzając, że „pod względem moralnym prowadzą się dobrze, pod względem politycznym są lojalni w stosunku do Demokratycznego Państwa Polskiego”³². W ten sposób wyprzedzał on niejako dalsze posunięcie Urzędu Wojewódzkiego, który zaczął się interesować nie tylko samymi duchownymi, ale całymi zborami Kościoła.

18 marca 1948 roku Urząd Wojewódzki we Wrocławiu rozesłał w tej sprawie pisma do wszystkich Starostów Powiatowych w województwie, pytając o „stadium organizacyjne i działalność placówek Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej, ile liczą wyznawców i kim są ci wyznawcy”³³. Odpowiadając na pytanie o „stadium organizacyjne” zborów, wszyscy starostowie mogli stwierdzić jedynie oczywisty fakt, iż poszczególne zbory są na etapie formowania podstaw dalszej działalności. Następnie relacje te zawierały dane o liczbie członków w zborach (wyjątek stanowi niekompletna pod tym względem relacja z Legnicy) oraz informacje, kto jest pastorem danej społeczności.

Kościół Chrześcijan Wiary Ewangelicznej [w województwie wrocławskim] w 1948 roku

Miejscowość	Liczba członków	Pastor
Brzeg nad Odrą	70	Mieczysław Suski
Wrocław I	100*	Roman Czarnecki
Wrocław II		Bazyli Mikołajczyk
Nowa Sól	20	Józef Bożko
Oława	21	Dymitr Leszczyński
Oleśnica (Wyszogród, Rataje)	53	Jan Wysocki
Radomierz	50	Franciszek Roliński
Trzcińsk	50	Jan Koziura
Lwówek Śląski	32	Bronisław Świerzbicki
Świdnica Śląska	20	Stefan Pynda
Legnica	–	Stefan Osadca

* Liczba ta odnosi się do członków dwóch zborów wrocławskich.

Źródło: APW, UW, sygn. VI/689.

³¹ *Tamże*, sygn. VI/689 (13), pisma Starosty Powiatowego Legnickiego do Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu, Legnica, 20 III 1948 r.

³² *Tamże*.

³³ *Tamże*, sygn. VI/689 (37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 46), pisma Urzędu Wojewódzkiego we Wrocławiu do Starostw Powiatowych w Świdnicy, Brzegu, Wrocławiu, Kozuchowie, Oławie, Oleśnicy, Jelcniej Górze i Lwówku Śląskim, Wrocław 18 III 1948 r.

W dalszej części omawianych tu pism starostowie podejmowali charakterystykę wyznawców poszczególnych zborów. Wynikało z niej, że w przeważającej większości byli to robotnicy i chłopi, a tylko w zborach wrocławskich wierni „rekrutują się ze wszystkich warstw społeczeństwa”³⁴. Podkreślano przy tym, że wyznawcy Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej są w całości „repatriantami zza Bugu”. Oceniając działalność zborów na lokalnym terenie, zauważono tylko dwie jej formy – religijną i charytatywną. Środki na działalność charytatywną miały pochodzić ze składek wiernych lub z przesyłek używanej odzieży, która docierała do zborów z centrali Kościoła w Łodzi³⁵. Istotne w kontekście późniejszego oskarżenia Kościoła o „imperialny” charakter było to, że relacje starostów (poprzedzone śledztwem milicji) nie zawierały negatywnej oceny postawy politycznej wiernych. Co więcej, ostatnia część pism starostów, dotycząca samych przywódców zborów, zawierała pozytywną, a niekiedy nawet bardzo dobrą ocenę ich postawy politycznej. Oto na przykład starosta powiatowy [oleśnicki] donosił, że „zachowanie przewodniczącego Ob. Jana Wysockiego, za czas pobytu na tutejszym terenie, pod każdym względem jest nienaganne, a ponadto należy on do Polskiej Partii Robotniczej”³⁶. W podobny sposób o Bronisławie Świerzbickim wypowiedział się starosta lwówecki, podkreślając, że choć politycznie „nie udziela się”, to jednak jest „ustosunkowany do państwa Polskiego lojalnie, a moralnie prowadzi się nienaganie”³⁷. Nienaganą opinię „tak pod względem politycznym, jak i moralnym” zyskał w oczach starosty brzeskiego Mieczysław Suski³⁸, podobnie jak Dymitr Leszczyński u starosty oławskiego³⁹, czy Roman Czarnecki w VIII Komisariacie Milicji Obywatelskiej we Wrocławiu⁴⁰ i u Prezydenta Miasta Wrocławia Bronisława Kupczyńskiego⁴¹. Pozytywna opinia dotycząca „moralnego prowadzenia się” wynikała prawdopodobnie z tego, że badający sprawę zauważali, że zielonoświątkowcy w

³⁴ *Tamże*, sygn. VI/689 (49), pismo Prezydenta Miasta Wrocławia Bronisława Kupczyńskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego, Wrocław, 14 IV 1948 r.

³⁵ *Tamże*, sygn. VI/689 (52), pismo Starosty Powiatowego Oławskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego, Oława, 13 IV 1948 r.

³⁶ *Tamże*, sygn. VI/689 (53), pismo Starosty Powiatowego Oleśnickiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego, Oleśnica, 13 IV 1948 r.

³⁷ *Tamże*, sygn. VI/689 (63), pismo Starosty Powiatowego Lwóweckiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego, Lwówek Śląski, 17 IX 1948 r.

³⁸ *Tamże*, sygn. VI/689 (47), pismo Starosty Powiatowego Brzeskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego, Brzeg, 5 IV 1948 r.

³⁹ *Tamże*, sygn. VI/689 (52), pismo Starosty Powiatowego Oławskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego, Oława, 13 IV 1948 r.

⁴⁰ *Tamże*, sygn. VI/689 (50), pismo VIII Komisariatu MO we Wrocławiu do Zarządu Miejskiego – Oddział Społeczno-Polityczny we Wrocławiu, Wrocław, 9 IV 1948 r.

⁴¹ *Tamże*, sygn. VI/689 (49), pismo Prezydenta Miasta Wrocławia Bronisława Kupczyńskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego, Wrocław, 14 IV 1948 r.

ogóle nie piją alkoholu, odbiegając pod tym względem całkowicie od innych przesiedleńców zza Buga⁴².

Henryk Najder, posterunkowy z Janowic, przedkładając Starostwu Powiatowemu Jeleniogórskiemu informacje o Franciszku Rolińskim i Janie Koziurze, donosił, że żaden z nich „od czasu przebywania na naszym terenie sądownie nie był karany ni też administracyjnie”. Roliński według tej relacji „pod względem politycznym” był „mało uświadomiony i niezajmujący”, zaś Koziura „mało uświadomiony i nieszkodliwy”⁴³. Na korzyść pastora Koziury przemawiała też wzmianka Najdera, iż jego „stosunek do okupanta niemieckiego w czasie od 1939 do 1945 r. był wrogi”⁴⁴. Również „Ob. Pynda Stefan, z zawodu rolnik, obecnie pracujący jako robotnik w szarpalni szmat, repatriant z Tarnopolskiego” w opinii starosty powiatowego świdnickiego zachowywał się „spokojnie, nie przejawiając zbytnej żywotności”⁴⁵.

Mimo tak pozytywnych opinii, wszyscy duchowni oraz najaktywniejsi liderzy świeccy Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w województwie wrocławskim zostali we wrześniu 1950 roku aresztowani i oskarżeni o „szpiegostwo na rzecz anglo-amerykańskiego imperializmu”. Fakt ten dowodził chyba jednoznacznie, że „wrog polityczny” władzy komunistycznej był często wyimaginowany, przez nią samą stworzony, po to tylko, by nie ujawniać, że walczy ona z nim jako z „wrogiem ideologicznym”. Oficjalnie Ludowe Państwo Polskie konsekwentnie stało przeciw „na straży wolności sumienia i wyznania”.

Niektóre z omawianych tu dokumentów zawierają także oryginalne uwagi dotyczące np. zasad wiary czy liturgii nabożeństw Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej. Pod tym względem godna uwagi jest relacja starosty jeleniogórskiego, który zauważał, że zielonoświątkowcy „w wierze swej nie uznają dogmatów, stosują tylko ewangelię. Praktyki religijne odbywają się przez kazania, wspólne modły i śpiewy”⁴⁶. Relacja ta odsłania ponadto plany zboru w Trzciesku na najbliższe lata. Wynika z niej między innymi to, że wierni starali się o przyznanie im „dawnego pałacu, który nie jest przez nikogo użytkowany i zniszczony”, by zaadaptować go na dom modlitwy i sierociniec. To, jak i wiele innych ogólnokościelnych zamierzeń – np. chęć otwarcia kursów biblijnych, kursów nauczycieli

⁴² O zwyczajach przesiedleńców zza Buga zob. C. O s ę k o w s k i, *op. cit.*, s. 77.

⁴³ APW, UW, sygn. VI/689 (59, 60), pisma posterunkowego z Janowic Henryka Najdera do Starostwa Powiatowego Jeleniogórskiego, Janowice, 4 V 1948 r. O relacji H. Najdera dotyczącej F. Rolińskiego zob. R. M i c h a ł a k, *op. cit.*, s. 180.

⁴⁴ APW, UW, sygn. VI/689 (59, 60), pisma posterunkowego z Janowic...

⁴⁵ *Tamże*, sygn. VI/689 (55), pismo Starosty Powiatowego Świdnickiego do urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego, Świdnica, 21 IV 1948 r.

⁴⁶ *Tamże*, sygn. VI/689 (54), pismo Starosty Powiatowego Jeleniogórskiego do Urzędu Wojewódzkiego Wrocławskiego, Jelenia Góra, 20 IV 1948 r.

szkółek niedzielnych, chęć pozyskania nowych domów modlitwy⁴⁷ – nie mogło doczekać się realizacji w obliczu konsekwentnie podtrzymywanej odmowy legalizacji Kościoła przez władze państwowe.

W porównaniu z innymi okręgami kościelnymi (te były zgodne z granicami województw), okręg wrocławski zajmował znaczącą pozycję. Dowodem na to może być na przykład fakt, iż prezesem Zarządu Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej był biskup wrocławski Józef Czerski. W tym też okręgu, w Legnicy, odbyła się w lipcu 1948 roku Ogólna Konferencja Kościoła, na której pozycja wrocławskich zielonoświątkowców w Kościele została potwierdzona i umocniona. Siedemdziesięciu pięciu delegatów, mając do wyboru pięciu kandydatów na stanowisko Prezesa Zarządu, zdecydowanie opowiedziało się za biskupem wrocławskim. Józef Czerski otrzymał 43 głosy⁴⁸. Czterech spośród dziewięciu członków nowego Zarządu pochodziło z okręgu wrocławskiego – obok Czerskiego Stefan Osadca jako skarbnik, Jan Koziura jako członek Zarządu i Bronisław Świerzbicki jako zastępca członka Zarządu⁴⁹. W województwie wrocławskim w 1948 roku znajdowała się $\frac{1}{4}$ wszystkich parafii w kraju. Trudniej ustalić proporcje między liczbą członków zborów województwa wrocławskiego a liczbą członków zborów w pozostałych okręgach. Owa trudność wynika z tego, że dane ogólnokościelne⁵⁰ mówiące o 3225 wiernych dotyczą prawdopodobnie także „sympatyków” i dzieci, zaś dane pochodzące z pism starostów, przytaczane wcześniej w tabeli, odnoszą się do członków zborów, tj. do osób dorosłych i ochrzczonych.

Mimo ciężającej na Kościele opinii związku, który cechuje się „destrukcyjnym i aspołecznym charakterem”⁵¹ i płynącej z niej nieprzychylności władz lokalnych w ciągu 1948 roku zanotował on rozwój w swojej działalności. Dane na 1 stycznia 1949 roku wskazują, że liczba wiernych wzrosła do 3694 osób, a liczba zborów z 40 do 56⁵². Być może wtedy powstały też wspomniane wcześniej dwa zbory w województwie wrocławskim, w Namysłowie i Budzowie.

We wrześniu 1950 roku na skutek akcji Urzędu Bezpieczeństwa działalność Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej została na blisko dwa lata całkowicie sparaliżowana. Życie religijne sprowadzało się praktycznie do nabożeństw domowych i to pod warunkiem, że w danym zborze był ktoś, kto umiał zastąpić aresztowanego pastora czy lidera. Odbudowa normalnego życia kościelnego rozpoczęła

⁴⁷ *Tamże*, sygn. VI/689 (116) Protokół z Ogólnej Konferencji Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Legnicy z 13 VII 1948 r. p. 6.

⁴⁸ *Tamże*, sygn. VI/689 (119) Protokół z Ogólnej Konferencji Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej w Legnicy z 14 VII 1948 r.

⁴⁹ AAN, MAP, sygn. 1079, pismo Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej do Ministerstwa Administracji Publicznej, Łódź, 12 VI 1948 r.

⁵⁰ *Tamże*, sygn. 1079, dane dotyczące Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej na 1 I 1948 r.

⁵¹ *Tamże*, sygn. 1079, Notatka Dyrektora Departamentu Wyznań MAP Jarosława Demiańczuka, 26 II 1947 r.

⁵² *Tamże*, sygn. 1079, dane dotyczące Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej na 1 I 1949 r.

się dopiero jesienią 1952 roku, kiedy zwolniono większość z aresztowanych przywódców Kościoła. Aresztowania i długotrwałe śledztwa nie przyniosły oczekiwanych przez władze rezultatów. Działalność religijna Chrześcijan Wiary Ewangelicznej została poważnie ograniczona i osłabiona, lecz nie uległa likwidacji. W tej sytuacji władze zmuszone zostały do poszukiwań innych dróg rozwiązań, które docelowo prowadzić miały do „przewyciężenia wierzeń religijnych wśród mas”. Rozwiązaniem przyjętym wobec Kościoła Chrześcijan Wiary Ewangelicznej miało być włączenie go w 1953 roku do scentralizowanego i całkowicie nadzorowanego przez Urząd do Spraw Wyznań Zjednoczonego Kościoła Ewangelicznego.

Ryszard Michalak

**DIE KIRCHE DER CHRISTEN DES EVANGELISCHEN GLAUBENS
IN DER BRESLAUER WOJEWODSCHAFT IN DEN JAHREN 1945-1950**

Zusammenfassung

Die Geschichte der Christen des Evangelischen Glaubens in der Breslauer Wojewodschaft, in den ersten Nachkriegsjahren kann ein wichtiges Element der Studien über die konfessionelle Politik der kommunistischen Behörden in Polen in der Stalinzeit sein. Das hier dargestellte Schicksal der Breslauer Pfingstbewegungsbekennner in den Jahren 1945-1950, wurde gerade in dem Sinne dieser Politik erfasst.

In dem Artikel, der sich auf Unterlagen der Abteilung für Konfessionen des Ministeriums der öffentlichen Verwaltung und der sozial-politischen Abteilung des Wojewodschaftsamtes in Breslau stützt, wurde betont, dass trotz der positiven Gutachten „über das politische Benehmen“, die Miliz und Kreisstarosteien den Geistlichen und den Gläubigen der Kirche ausgestellt haben, hat die zentrale Behörde festgestellt, dass das ein „destruktiver und asozialer Verband“ ist, und sie beschloss, ihre Führer zu politischen Feinden zu machen. Dieser Feind, wie ich glaube, wurde für den Bedarf des ideologischen Kampfes kreiert, der zur „Bekämpfung der religiösen Glauben“ führen sollte und dadurch dazu, dass die Kommunisten ihr Endziel in dem Weltanschauungsbereich erreichen. Offiziell stand jedoch der Staat als „Wächter der Freiheit von Gewissen und Bekenntnis“ und er konnte keinesfalls offen eine der Kirchen als „ideologischen Feind“ bezeichnen. Deswegen auch betrafen die Beschuldigungen, die für die im Artikel dargestellten Geistlichen galten, die Vorwürfe wegen der „staatsfeindlichen“ Tätigkeit, und sogar der „Spionagetätigkeit“.